

Олена Андріївна ШЕСТАКОВА

кандидат економічних наук,
доцент,

кафедра міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

E-mail: elena.shestakova.ua@gmail.com

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Шестакова, О. А. Методологічні аспекти формування механізму управління розвитком експортного потенціалу машинобудівного підприємства [Текст] / Олена Андріївна Шестакова // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – Випуск 1. – С. 137-145. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. У статті розглянуто особливості формування механізму управління розвитком експортного потенціалу машинобудівного підприємства та запропоновано підхід до розширення «меж потенційної ефективності» експортного потенціалу підприємства, що спирається на положення теорії багаторівневих ієрархічних структур і програмно-цільову методологію синтезу організаційних систем.

Мета. Метою дослідження є розробка та обґрунтування концептуальної моделі формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства на основі теорії багаторівневих ієрархічних структур.

Результат. Обґрунтовано концептуальні положення синтезу механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства та розроблено модель його організації, в якій на підставі інтегрованого використання методів державного та корпоративного управління здійснюється генерування двох видів рішень: прямих при створенні нового експортоорієнтованого виробництва, що потребує прямого державного фінансування, та непрямих, що забезпечують стимулюючий вплив на формування внутрішніх і зовнішніх джерел розвитку експортного потенціалу діючого підприємства. Запропонована модель синтезу механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства дозволяє комплексно і водночас диференційовано (на основі визначення зовнішньоекономічних пріоритетів держави та перспективних підприємств) вирішувати завдання нарощування експортного потенціалу підприємств.

Ключові слова: експортний потенціал підприємства; механізм управління; ієрархічна структура; рівні управління; ефективність.

Olena Andriyivna SHESTAKOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,

Department of International Economy and Management of International Economic Activity,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
E-mail: elena.shestakova.ua@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF ENTERPRISE EXPORT POTENTIAL MANAGEMENT

Abstract

Introduction. The article discusses main peculiarities of mechanism of engineering enterprise export potential development management and proposes the approach to expansion of the boundaries of enterprise export potential efficiency which is based on the theory of multilevel hierarchical structures and target-oriented methodology of organizational systems synthesis.

Objective. The main aim of the research is to develop and substantiate the conceptual model of formation of enterprise export potential development management mechanism on the basis of the theory of multilevel hierarchical structures.

Result. Conceptual provisions of synthesis of enterprise export potential development management mechanism are substantiated and the model of its organization is developed. In this model, which is based on integrated use of methods of state and corporate governance, generation of two types of decisions is carried out: direct solutions for creation of new export-oriented production that requires direct government funding and indirect solutions that provide a stimulating effect on the formation of internal and external sources of existing enterprises export potential. The suggested model of synthesis of mechanism of management development of enterprise export potential enables to solve the problem of enterprises export potential enhancement comprehensively and yet differentially (based on determination of government and promising companies external economic priorities).

Keywords: enterprise export potential; mechanism of management; hierarchical structure; levels of management; efficiency.

JEL classification: F19, L59, M11, O10, O29.

Вступ

Ефективне функціонування будь-якого підприємства в сучасному міжнародному економічному середовищі можливе лише за умови керованого розвитку його експортного потенціалу. Проте ця «норма» стратегічного мислення є «вузьким місцем» експортного менеджменту українських машинобудівних підприємств. При цьому мова йде не про пасивне ставлення до новітніх управлінських розробок, а про проблемно-орієнтовану методологію формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємств, адаптовану до сучасних умов міжнародної конкуренції.

Теоретико-методологічні й методичні питання формування та управління розвитком експортного потенціалу підприємства в умовах трансформаційної економіки висвітлюються у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Є. Волкодавова, А. Воронкова, С. Іващук, В. Круглов, А. Мазаракі, Т. Мельник, Н. Пирець, Л. Піддубна, Н. Сидоренко, І. Скорнякова, Т. Циганкова.

Проте наявні напрацювання переважно характеризуються фрагментарністю та орієнтовані на вирішення окремих проблемних аспектів формування механізму

управління розвитком експортного потенціалу підприємств – діагностичного [1], організаційного [2], інноваційного [3].

Науково-методичні розробки щодо комплексного вирішення задач синтезу механізму стратегічного управління розвитком експортного потенціалу підприємства практично відсутні. Методологічно значущими у цьому контексті є роботи із моделювання розвитку соціально-економічних систем [4]. Але їх застосування потребує адаптації модельного базису синтезу систем управління до специфічних особливостей експортного потенціалу підприємства як об'єкта управління.

Мета статті

Метою статті є розробка та обґрунтування концептуальної моделі формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства на основі теорії багаторівневих ієрархічних структур. Досягнення поставленої мети потребує аналізу науково-методичного доробку та подальшої розбудови теоретико-методологічного забезпечення

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз сутності та особливостей формування експортного потенціалу підприємства як системного ресурсу міжнародної конкурентоспроможності [5], врахування світової практики нарощування експортної потужності підприємств та висновків дискусії на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2012 р. під гаслом «Велика трансформація: формування нових моделей» [6] щодо необхідності впровадження нових управлінських моделей забезпечення сталого розвитку дають підстави для подальшої розбудови теоретико-методологічного забезпечення структурно-функціонального синтезу механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства, що базується на таких положеннях:

- механізм управління розвитком експортного потенціалу підприємства являє собою сукупність взаємопов'язаних структурних рівнів, елементів, методів і засобів прийняття рішень, спрямованих на формування, ефективне використання та розширене відтворення експортного потенціалу підприємства як головного джерела його міжнародної конкурентоспроможності;
- системно-структурна складність і критично важлива значущість інституційної компоненти експортного потенціалу підприємства обумовлюють концептуальну важливість синтезу управлінського механізму його розвитку із багаторівневою ієрархічною структурою та алгоритмом продукування рішень, що базується на узгодженні державно-корпоративних цілей та інтересів в управлінні експортоорієнтованим розвитком;
- комплексне узгодження державних і корпоративних цілей у механізмі управління розвитком експортного потенціалу підприємства здійснюється на підставі інкорпорування в керуючу систему програмно-цільового блоку, що відображає суть, гостроту й засоби розв'язання проблем, які потребують концентрації зусиль і координації діяльності усіх рівнів управління та комплексного ресурсного й організаційного забезпечення;
- формуванню механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства із програмно-цільовим блоком має передувати визначення зовнішньоекономічних пріоритетів держави та перспективних з точки зору ефективного інтегрування у світогосподарські структури підприємств, що дозволяє знизити невизначеність у продукуванні управлінських рішень й спрямувати

зусилля на селективну підтримку розвитку експортного потенціалу підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності

- оперативне корегування характеристик методів прийняття рішень у механізмі управління розвитком експортного потенціалу підприємства забезпечується системою зворотних зв'язків, що мають охоплювати усі ієрархічні рівні управління та підсистеми забезпечення.

Концептуальна модель формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства наведена на рисунку 1.

Механізм управління розвитком експортного потенціалу підприємства (рис. 1) має ієрархічну структуру, що містить:

- *контур державного регулювання експортної діяльності* із проблемно-орієнтованим блоком, у якому за критеріями вагомості, гостроти і масштабності державного втручання здійснюється ранжування та фільтрація (скринінг) проблем розвитку експортного потенціалу машинобудівної галузі, що потребують програмного вирішення, та програмно-цільовим блоком, у якому за результатами скринінгу та відбору проблем розвитку експортного потенціалу машинобудівної галузі та, згідно із Законом України «Про державні цільові програми» [7], здійснюються розробка концепції, експертиза проекту, паспортизація та затвердження державної цільової програми розвитку експортного потенціалу машинобудівного комплексу країни;
- *підсистему забезпечення* із ресурсним, функціональним і організаційним блоками, за якими визначаються обсяги та структура ресурсів, необхідних для реалізації програми, сукупність функціональних заходів і організаційно-управлінська структура, що забезпечує координацію дій у реалізації цілей програми;
- *корпоративний контур управління*, у якому за постулатом суміщеності цілей і задач макро-, мезо- та макrorівнів управління визначається алгоритм вироблення доцільних управлінських рішень.

Ключову роль у механізмі управління розвитком експортного потенціалу підприємства виконує програмно-цільовий блок, який функціонує у двох режимах і генерує два види управлінських рішень – прямі (жорсткі) і непрямі (м'які). Прямі (жорсткі) програмні рішення пов'язані із безпосереднім впливом на об'єкт управління при створенні нових експортоорієнтованих виробництв та початковому формуванні їх експортного потенціалу, що потребують прямого бюджетного фінансування. Непрямий (м'який) режим функціонування програмно-цільового блоку пов'язаний із використанням принципів координації, які забезпечують узгоджену взаємодію макро-, мезо- та макrorівнів управління розвитком експортного потенціалу підприємства.

Режим функціонування програмно-цільового блоку визначається рівнем агрегування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства, але сучасною тенденцією є поширене застосування принципів «розв'язування взаємодії», коли підприємством здійснюється самостійний вибір методів державного стимулювання експорту, та «створення коаліцій», коли програмно-цільовий блок спонукає до горизонтальної взаємодії підприємств – у формі створення кластерів і технопарків, з метою нарощування їх експортного потенціалу.

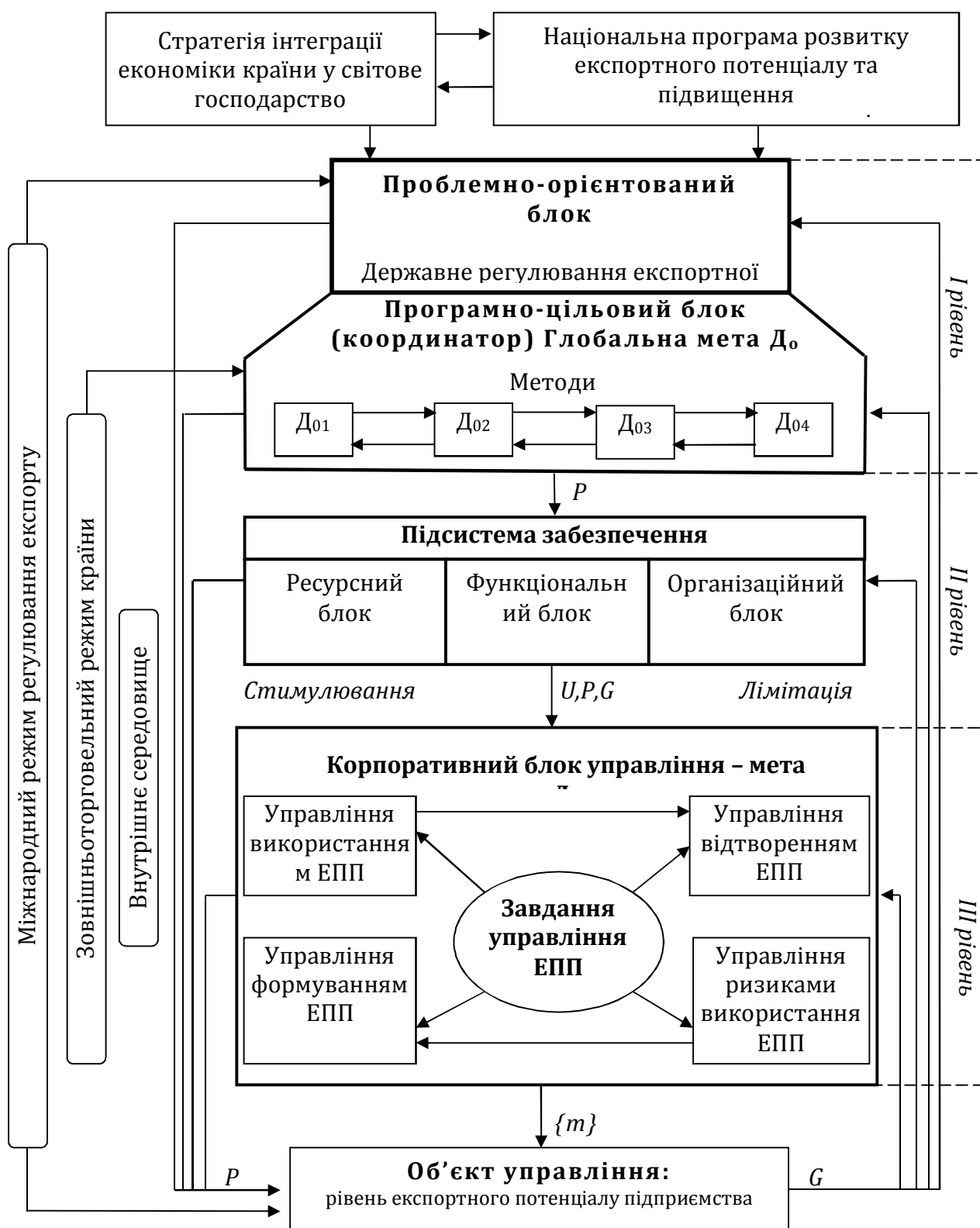

Рис. 1. Концептуальна модель формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства (ЕПП)

Якщо у формалізованому виді вихідний стан експортного потенціалу підприємства задається функцією P , а його реальний стан – функцією G (рис. 1), то вибір управлінських рішень $\{m\}$ обмежується оцінкою $G=P$, а вихідний стан об'єкта управління є відображенням:

$$P: M \times U \rightarrow Y, \quad (1)$$

де M – множина альтернативних управлінських рішень; Y – множина можливих результатів управлінських рішень; U – множина невизначеностей у продукуванні доцільного управлінського рішення.

Відповідно функція оцінки рівня експортного потенціалу підприємства є відображенням:

$$G: M \times Y \rightarrow V, \quad (2)$$

де V – множина параметрів, які пов'язані з якістю функціонування системи управління.

Якщо множина U (формула 1) дорівнює одиниці або є пустою, що свідчить про відсутність невизначеності для зазначеного рішення, то задача зводиться до пошуку управлінського рішення m у множині M , при якому:

$$v' < V. \quad (3)$$

Тобто величина $v' = G(m', P(m'))$ має бути меншою, ніж $v = G(m, P(m))$. Для будь-якого іншого рішення $m \in M$.

Якщо множина U (формула 1) є більшою, ніж одиниця, то для вироблення доцільного рішення слід, згідно з законом «необхідного різноманіття» [8, с. 105], нарощувати потужність програмно-цільового блоку механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства, наприклад, за моделлю, що наведена на рисунку 2.

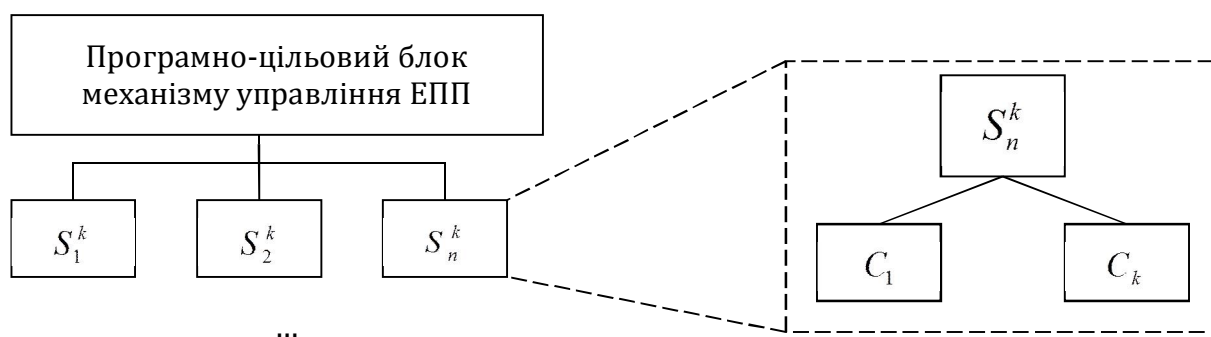

Рис. 2. Модель нарощування різноманітності програмно-цільового блоку механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства

Рисунок 2 ілюструє модель нарощування різноманіття програмно-цільового блоку механізму управління, що відповідає різноманіттю задач підвищення

експортного потенціалу підприємства ($S_1^k, S_2^k, \dots, S_n^k$). Це досягається створенням додаткового ешелону у структурі програмно-цільового блоку (на рис. 2 окреслений пунктирними лініями), що на підставі врахування особливостей експортної діяльності підприємства підвищує якість управлінських рішень.

Узгодження задач програмно-цільового блоку із різноманітним проблем об'єкта управління дозволяє мінімізувати структурно-функціональну складність механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства за рахунок залучення лише тих елементів і процесів, які безпосередньо працюють на реалізацію мети управління. Якщо механізм управління забезпечує реалізацію усіх основних задач, пов'язаних із формуванням, ефективним використанням та відтворенням експортного потенціалу підприємства, то можна стверджувати, що його складність відповідає складності («різноманіттю» проблем) об'єкта управління, а отже, відповідає закону «необхідного різноманіття».

Згідно з принципом історичності, механізм управління розвитком експортного потенціалу підприємства потребує перманентного оновлення, коли його ефективність під впливом зовнішніх збурень істотно знижується, а його властивості не забезпечують ефективне реагування підприємства на зміни середовища експортної діяльності.

Конкретним прикладом зовнішніх збурень в експортній діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств є перехід до жорсткої політики імпортозаміщення у Білорусі та зростання «сірого» імпорту підшипників китайського виробництва, які у 2012-2013 рр. спричинили спад експорту підприємства ПАТ «УПЕК» до Білорусі на 40 %, до РФ на 21,7 % та до країн ЄС на 22,8 %. Наслідком цих збурень стало передчасне старіння механізмів управління розвитком експортної діяльності ПАТ «УПЕК» та істотне падіння у 2012-2013 рр. обсягів їх експорту на 36,0 % і 34,5 % відповідно.

З урахуванням положень теорії потенційної ефективності [8, с. 112] запропоновано підхід до розширення межі «потенційної ефективності» механізму управління за «графом показників» експортного потенціалу підприємства:

$$\Delta k_i = \left(\frac{\Pi_{\Phi}^i}{\Pi_{\Pi}^i} \right)^{\alpha}, \quad \alpha = \begin{cases} 1, \text{ якщо } \Pi_{\Phi}^i < \Pi_{\Pi}^i; \\ -1, \text{ якщо } \Pi_{\Phi}^i \geq \Pi_{\Pi}^i; \end{cases} \quad (4)$$

де Δk_i – приріст (зміна) функції ефективності механізму управління за i -м показником об'єкта управління; Π_{Φ}^i і Π_{Π}^i – фактичне і цільове значення i -го показника експортного потенціалу підприємства.

Для множини станів об'єкта управління, які визначаються показниками $\{c_i\}$, відповідно на вході $\{x_i\}$ і виході $\{y_i\}$, тобто $c_i = \{x_i, y_i\}$ межа потенційної ефективності механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства визначається як:

$$Y = (\sum_k \sum_i \Delta_{ik}), \quad (5)$$

де Y – рівень потенційної ефективності механізму управління; Δ_{ik} – відхилення i -го показника рівня розвитку експортного потенціалу підприємства на k -му рівні управління.

Розширення межі ефективності механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства (формула 5) здійснюється у напрямі:

$$Y = Y(\Delta_{ki}) \rightarrow 1, i \in n \quad (6)$$

Для ПАТ «УПЕК» найбільш істотне відхилення (Δk_{ik}) виявлено за показником витрат на електротехнічні підшипники внаслідок втрати конкурентних переваг у порівнянні з більш дешевими підшипниками китайського виробництва та підвищення митного тарифу урядом Білорусі на імпорту цієї продукції. Для нейтралізації негативного впливу цих чинників розроблено комплекс заходів із оптимізації структури експортного потенціалу підприємства у напрямі збільшення обсягів ресурсів для виробництва та експорту кулькових підшипників та створення на підприємстві відділу міжнародного маркетингу з метою підвищення рівня ринкової диверсифікації експорту.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Новизна пропонованого підходу до формування механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства визначається врахуванням особливостей об'єкта управління та застосуванням адекватної йому програмно-цільової методології розвитку, що забезпечує:

- комплексне узгодження цілей і задач державного і корпоративного рівнів управління розвитком експортного потенціалу підприємства, що в умовах трансформаційної економіки є об'єктивно необхідним;
- підвищення ефективності управлінських дій і рішень за рахунок концентрації ресурсів і координації зусиль різних рівнів управління експорт-орієнтованим розвитком;
- зростання гнучкості механізму управління розвитком експортного потенціалу підприємства та оперативного корегування його характеристик за рахунок множини зворотних зв'язків, що охоплюють усі рівні управління.

Подальші наукові розробки із цієї проблематики потребують визначення та моніторингу пріоритетних сегментів вітчизняного машинобудівного комплексу та формування програмно-цільового інструментарію розвитку їх експортного потенціалу.

Список літератури

1. Дубков, С. Формирование и оценка экспортного потенциала промышленных предприятий / С. Дубков, С. Дадалко, Д. Фоменюк // Вестник Белорусского национального технического университета. – 2012. – № 4. – С. 29-35.
2. Воронкова, А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: монография / А. Э. Воронкова. – Луганск: Изд-во Восточнукр. нац. ун-та им. Владимира Даля, 2004. – 320 с.
3. Тарнавська, Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.
4. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: монография / Под ред. В. С. Пономаренко, Н. А. Кизима, Т. С. Клебановой. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2009. – 440 с.
5. Шестакова, О. А. До питання категоріального змісту та структури експортного потенціалу підприємства / О. А. Шестакова // Економіка розвитку. – 2013. – № 1 (65). – С. 104-109.

-
6. World Economic Forum Annual Meeting. The Great Transformation: Shaping New Models. Davos-Klosters, Switzerland, 25–29 January, 2012. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/AM12/WEF_AM12_ExecutiveSummary.pdf.
 7. Про державні цільові програми: закон України від 18.03.2004 № 1621-IV // База даних «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
 8. Системный анализ и принятие решений: словарь-справочник / Под ред. В. Н. Волковой, В. Н. Козлова. – М.: Высшая школа, 2004. – 616 с.

References

1. Dubkov, S. Dadalko, S. and Fomenko, D. (2012). Formirovanie otsenki eksportnogo potentsiala promyshlennykh predpriyatiy. *Vestnik Belorusskogo natsionalnogo tekhnicheskogo universiteta*, 4, 29–35.
2. Voronkova, A. E. (2000). *Strategicheskoye upravleniye konkurentosposobnym potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya*. Lugansk: Vostochnoukrainskiy natsionalnyy un-t.
3. Tarnavska, N. P. (2008). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka*. Ternopil: Ekonomichna dumka.
4. Ponomarenko, V. S. Klebanova, T. S. Kizim, N. A. (2009). *Sovremennye problemy modelirovaniya sotsialno-ekonomicheskikh system*. Kharkiv: ID INZHEK.
5. Shestakova, O. A. (2013). Do pytannya katehorial'noho zmistu ta struktury eksportnoho potentsialu pidpryyemstva. *Economica rozvitky*, 1 (65), 104-109.
6. World Economic Forum Annual Meeting. The Great Transformation: Shaping New Models. Davos-Klosters, Switzerland, 25–29 January, 2012. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/AM12/WEF_AM12_ExecutiveSummary.pdf.
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2004). *Pro derzhavni tsil'ovi prohramy*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
8. Volkova, V. N. & Kozlov, V. N. (2004). *Sistemniy analiz i prinyatie resheniy*. Slovar'-spravochnik. Moscow: Vyssh. shk. Publ.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2017 р.